

M. Ogorodnijchuk, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS

The article describes the specifics of the process of socialization teenager in today's society and the teenage itself. We describe the basic social and psychological determinants that lead to the process of socialization. We uncovered the problems associated with the violation of socialization, which are manifested in the social and individual psychological level.

Keywords: society, socialization, family, deviant behavior, personality.

УДК 159.923.2:316.663

А. Одінцева, асист
Херсонський державний університет, Херсон

РОЛЬОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА РОЛЬОВА ВАРІАТИВНІСТЬ ЯК ФАКТОРИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті наводиться спроба розглянути рольову ідентичність та рольову варіативність як фактори, що спрямовують особистість до глибшого розвитку. Поняття "життєвої ролі" розкривається через такі поняття, як: "життєвий сценарій", "життєва позиція", "життєва лінія", "стратегія життя" та "життєва перспектива".

Ключові слова: рольова ідентичність, рольова варіативність, життєва роль, життєвий сценарій, життєва позиція, життєва лінія, стратегія життя, життєва перспектива.

Постановка проблеми. Розвиток особистості більшою мірою залежить від можливості людини проявляти себе, свої можливості, риси свого характеру у суспільстві під час взаємодії з навколишніми. Відтак, актуальність дослідження зумовлено важливістю гармонійного розвитку особистості, задля комфортного її існування, а метою статті є визначення впливу рольової ідентичності та рольової варіативності на характер життєвих ролей, що виконує особистість, та на можливість прояву особистістю своєї самості.

Аналіз досліджень з проблеми. О. М. Леонтьєв писав про те, що "...особистістю не народжуються, особистістю стають... Особистість є відносно пізній продукт суспільно-історичного і онтогенетичного розвитку людини... Особистість як спеціальне людське утворення... Як і свідомість людини, як і її потреби... особистість людини теж "виробляється" – створюється суспільними відносинами, в які індивід вступає у своїй діяльності. Та обставина, що при цьому трансформуються, змінюються і деякі її особливості як індивіда, становить не причину, а наслідок формування особистості" [5, с. 176-177]. Ця думка наштовхує нас на ідею про те, що особистість в процесі свого розвитку в умовах громадського середовища (в умовах суспільних норм, правил, моделей поведінки тощо), засвоює певні ролі, аналоги тих, кого вона бачить під час дорослішання (ролі оточуючих людей, літературних героїв та суспільних діячів), що і детермінують розвиток її особистості, а неповторність набору цих ролей, робить її унікальною.

Велике значення у формуванні Я-концепції особистості мають уявлення людини про себе як про суб'єкта ролі (рольова ідентичність), а також кількісний та якісний комплект цих ролей (рольова варіативність). За П. П. Горностаєм, рольова ідентичність – це відчуття і переживання себе суб'єктом певної ролі, властивість особистості, зумовлена інтеграцією людини у різних соціальних групах, де їй властиві деякі групові ролі; а рольова варіативність – це компонент рольової компетентності, багатство та якісна різноманітність рольового репертуару особистості [3].

Життєві ролі пов'язані з такими характеристиками життя людини, як стиль життя, сенс життя та життєвий сценарій (життєвий шлях).

На думку Л. І. Анциферової, унікальність людського існування полягає у тому, що людина здатна мати власне ставлення, займати оцінюючу позицію до життя взагалі і до свого, особливо. Вона здатна розпоряджатися ним і навіть – що вже зовсім немислимо для інших істот у природі – по своїй волі піти з життя. Таким чином,

Л. І. Анциферова розглядає життя людини як розгорнуту в часі систему виборів. В основі цієї системи є базальний вибір – між життям і смертю. Кожній людині протягом життя доводиться робити багато екзистенціальних, тобто щодо самої суті свого існування, виборів. Все життя людини являє собою ланцюг переходів з одного життєвого світу в інший. Вона потрапляє в нові системи соціально-психологічних зв'язків, в незвичні обставини, з матеріалу яких вона повинна створити свій новий унікальний життєвий світ і оволодіти новими способами життя [2].

З іншого боку, питання часто піднімається не настільки радикально, і смерть не розглядається як альтернатива, що лежить в основі життєвого шляху. К. А. Абульханова-Славська розглядає життєвий шлях людини як її здатність організовувати свою долю за власним задумом, нею виділяються типи життєвих стратегій на основі двох критеріїв: ініціатива і відповідальність [1].

П. Жане вважає, що життєвий шлях – це еволюція особистості, послідовність вікових етапів її розвитку, етапів її біографії [1, с. 15].

На думку С. Л. Рубінштейна [7], життєвий шлях необхідно розглядати як ціле, хоча в кожен окрему мить людина є залученою до окремих ситуацій, пов'язаною з окремими людьми, здійснює окремі вчинки. Одиницею аналізу життєвого шляху вважав співвідношення трьох компонентів:

- ставлення до предметного (наочного) світу;
- до інших людей;
- до самого себе.

Для С. Л. Рубінштейна життєвий шлях – це не тільки рух людини вперед, а й також рух у гору, до вищих, досконаліших форм, до кращих проявів людської сутності. В розумінні С. Л. Рубінштейна, рух у гору – це рух до людської досконалості, тобто етичної, соціальної, психологічної довершеності.

Ш. Бюлер говорить про життєвий шлях як про індивідуальне, особистісне життя в динаміці [8].

У своїх працях К. А. Абульханова-Славська зробила спробу цілісного розгляду життєвого шляху людини з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. Автор пропонує розглядати життя як завдання або проблему, а людину – як потенційного суб'єкта власного життя. В роботі "Стратегія життя" [1] для характеристики життєвого шляху К. А. Абульханова-Славська вводить поняття "життєва позиція", "життєва лінія", "стратегія життя", "життєва перспектива".

Життєва позиція – це життєві відносини, спосіб їх реалізації, що відповідають (чи не відповідають) потре-

бам, цінностям особистості. Це вироблений особистістю за даних умов спосіб свого суспільного життя, місце в професії, спосіб самовираження. Радикальна зміна життєвої позиції може бути результатом невіршених протиріч або реалізації себе в неоптимальних напрямках.

Життєва лінія – реалізація життєвої позиції в часі і в обставинах життя, відповідна динамічним характеристикам життєвого шляху. Це певна послідовність (або непослідовність) особистості в поведінці, реалізації своєї життєвої позиції, вірність собі, своїм принципам і відносинам у мінливих обставинах. Вона має типологічні характеристики: послідовність – непослідовність – хаотичність.

Стратегія життя – це спосіб розкриття і вирішення життєвих суперечностей, індивідуальна організація, постійне регулювання ходу життя по мірі її здійснення відповідно до цінностей даної особистості і її індивідуальної спрямованості. Вона може носити активний або пасивний характер.

Е. П. Варламова і С. Ю. Степанов виділяють типи життєвих стратегій за співвідношенням індивідуальної своєрідності і творчої активності людини в основних моментах життя:

- творча унікальність відображає творче ставлення людини до власного життя, коли її ініціатива призводить до високої неповторності і екстраординарності події її життя;
- пасивна індивідуальність являє собою стихійний, випадковий характер формування людини, коли її індивідуальна своєрідність в основному залежить не від її зусиль, а визначається зовнішніми обставинами;
- активна типовість відображає прагнення людини "бути як усі", коли її зусилля спрямовані на досягнення загальних цілей і цінностей;
- пасивна типовість характеризує стихійне дотримання людиною соціальних стереотипів, її беззаперечне підпорядкування нормам [4].

Сенс життя (життєва концепція) характеризує теоретичний спосіб організації життя. Його наявність або відсутність слугує критерієм розвитку особистості. Реально він існує в сукупності з такими поняттями як життєва позиція і життєва лінія, так як висловлює прагнення особистості та підтверджує її реальні досягнення. Життєва перспектива включає сукупність обставин і умов життя, які створюють можливість оптимального життєвого просування. Вона відкриває того, хто в теперішньому часі створив систему оптимальних (з безліччю можливостей) життєвих відносин.

Основним внутрішнім критерієм особистості в реалізації її життєвої програми слугує активність. Активність виходить з потреби в діяльності. Її основною властивістю є приналежність людині, поза якою вона не може існувати. Активність може реалізовуватися ефективно-практично або структурно-умоглядно. Протягом життя особистості активність набуває різної спрямованості у зв'язку з орієнтацією на конкретні досягнення або високі духовні цінності. Вона залежить як від внутрішніх передумов, так і від зовнішніх умов [1, с. 45-145].

Категорії "життєва лінія" і "життєва перспектива" можуть бути представлені у тимчасовому аспекті. У цьому випадку поняття життєва лінія об'єднує два рівні організації особистого часу: свідомий і несвідомий. Свідомий рівень пов'язаний із життєвими етапами, початок і кінець яких пов'язані з часом долучення до певного соціального інституту або події.

Інша постановка питання вводиться з поняттям життєвого стилю. Ч. Морріс [6] виділяє три головні компоненти особистості, які виражаються зокрема в тому чи-

слі і в етичній системі, і у тому стилі життя, якому віддається перевага:

- "Діоніса" – потурання бажанням.
- "Прометея" – активна тенденція переробляти світ і маніпулювати ним.
- "Буддиста" – саморегуляція контролю над бажаннями.

Іншим, не менш важливим питанням у вивченні особистості, є особистісне життя. Тут буде доцільним надати визначення особистісному життю, яке було запропоновано К. А. Абульхановою-Славською: "...особистісне життя починається з постановки таких питань, як: чи живе людина згідно зі своїми потребами, чи мириться вона зі своєю незадоволеністю життям, чи має життєві перспективи, як вона поєднує у своєму житті те чого хоче, що вона може та що повинна?" [1, с. 8].

Індивідуальність життя полягає в здатності людини організувати її за власним задумом, відповідно зі своїми уподобаннями та прагненнями. Кожна людина є особистістю, але не кожна можна вважати суб'єктом життя, тобто людиною яка є самостійним творцем свого життя.

Усі життєві спрямованості особистості визначаються її життєвою позицією. У соціології прийнято вважати, що активна життєва позиція – це сукупність ролей, які виконує особистість у своєму житті. К. А. Абульханова-Славська, вважає що це – сукупність відношень особистості до життя, де відношення особистості – це не тільки її суб'єктивні думки та погляди, це, також, способи її взаємодії з навколишніми людьми та дійсністю.

Життєва позиція – це сукупність реалізованих життєвих відношень, цінностей, ідеалів та знайдений характер їх реалізації, який визначає подальше життя.

Особистість іноді розглядається як "приватна особа", або як хтось безликий, прихований за маскою виконуваної ролі. "Особистість... (мала визначення) спочатку у етрусків як маска, яку одягає актор, потім цього останнього і його роль" [1].

Поняття "роль" тісно пов'язане з такими поняттями, як "театр", "сцена" та "акторська гра". Виходячи з цього, ми можемо прослідкувати розвиток поняття "особистість": від ролі до маски (личини), від личини до особистості. Отже, трансформація поняття "особистість" бере початок від ролі та акторської гри. Саме тому, ми можемо стверджувати, що поняття "роль" відображає не лише соціальний бік особистості, але й її внутрішню структуру, як спосіб розуміння та визначення свого стану.

Ми вважаємо, що характер життєвої позиції визначає роль, яку особистість свідомо чи не свідомо, використовує під час взаємодії з навколишніми людьми. Наприклад, якщо життєва позиція особистості полягає у здобутті професійного успіху, то у взаємодії з навколишніми, вона буде виконувати ту роль, яка як найкраще, на її думку, продемонструє ті якості які є важливими для досягнення цього успіху (відповідальний професіонал, турботлива колега, людина, що демонструє великий потенціал, "хлопчик на побігеньках" тощо). Саме тому, життєва позиція – це не кількість ролей, а їх якісне наповнення. Життєва позиція пов'язана з домаганнями особистості, чим менше у людини домагань, тим менша кількість ролей є в її "арсеналі".

Отже, на основі зіставлення поняття "ролі" з такими поняттями, як "життєвий шлях", "життєва позиція", "сенс життя", ми можемо зробити спробу надати власне тлумачення поняттю "життєва роль".

Життєва роль – це динамічна система поглядів, відношень та дій особистості, що починає формуватися в ранньому дитинстві та триває усе життя (як компонент процесу пристосування, соціалізації). Якісне забарв-

лення життєвої ролі є суто індивідуальним (так як одна і та сама роль різними людьми буде сприйматися та виконуватися по-різному), прояв певної ролі пов'язаний з міжособистісною взаємодією, з соціальними та особистими стереотипами та з рівнем домагань особистості.

Результати теоретичного аналізу дали змогу дійти таких висновків. Отже, особистість здатна гармонійно розвиватися за умови, якщо в неї є можливість проявляти свою індивідуальність, через програвання великої кількості життєвих ролей у різних сферах життя. Чим більша кількість цих ролей, тим більш вільною почуває себе людина і це дає їй змогу та натхнення до саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Анцыферова Л. И. Психология личности как развивающейся системы / Л. И. Анцыферова // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л. И. Анцыферовой. – М.: Прогресс, 1981. – 260 с.
3. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
4. Иванов В. В. Общие вопросы самосознания личности / В. В. Иванов. – СПб.: Питер, 2002. – 508 с.

5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1997. – 304 с.
6. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика / Под ред. Ю. С. Степанова. – М.: Радуга, 1982. – 390 с.
7. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
8. Buhler Ch. Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem / Ch. Buhler. – Leipzig, 1933.

1. Abulhanova-Slavskaya K. A. Life strategy / K. A. Abulhanova-Slavskaya. – М.: Mysl', 1991. – 299 p.
2. Antsyferova L. I. Personality Psychology as an evolving system / L. I. Antsyferova // Psychology formation and personality development / Ed. by L. I. Antsyferova. – Moscow: Progress, 1981. – 260 p.
3. Gornostay P. P. Personality and role: Role approach to social psychology personality / P. P. Gornostay. – K.: Interpress LTD, 2007. – 312 p.
4. Ivanov V. V. General questions of personality self-identity / V. V. Ivanov. – S.-Petersburg: Peter, 2002. – 508 p.
5. Leontiev A. N. Activities. Consciousness. Personality / A. N. Leontiev. – М.: Politizdat, 1997. – 304 p.
6. Morris C. W. Foundations of the theory of signs / C. W. Morris // Semiotics / Ed. by Y. Stepanov. – Moscow: Raduga, 1982. – 390 p.
7. Rubinstein S. L. Problems of General Psychology / S. L. Rubinstein. – М.: Pedagogika, 1976. – 416 p.
8. Buhler Ch. Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem / Ch. Buhler. – Leipzig, 1933.

Надійшла до редколегії 18.11.13

А. Одинцова, ассист.
Херсонский государственный университет, Херсон

РОЛЕВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И РОЛЕВАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ КАК ФАКТОРЫ ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье приводится попытка рассмотреть ролевую идентичность и ролевую вариативность как факторы, направляющие личность к более глубокому развитию. Понятие "жизненной роли" раскрывается через такие понятия, как: "жизненный сценарий", "жизненная позиция", "жизненная линия", "стратегия жизни" и "жизненная перспектива".

Ключевые слова: ролевая идентичность, ролевая вариативность, жизненная роль, жизненный сценарий, жизненная позиция, жизненная линия, стратегия жизни, жизненная перспектива.

A. Odintsova, assist.
Kherson State University, Kherson

ROLE-IDENTITY AND ROLE-VARIABILITY AS FACTORS OF HARMONIOUS DEVELOPMENT OF PERSONALITY

In the given article is attempt to consider the role of identity and role variability, as factors that direct the individual to a more complete and profound development. The concept of the "vital role" is revealed through such concepts as: "life script", "attitude", "life line", "the strategy of life" and "life perspective".

Key words: role of identity, role variability, vital role, life script, attitude, life line, the strategy of life, life perspective.

УДК 159.922.1:159.923.2

В. Одинцова, ст. викладач
Херсонський державний університет, Херсон

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ЖІНКИ ЯК ЧИННИК ЇЇ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ

У даній статті розглядається вплив професійного становлення на самооцінку жінки, а також різні підходи до визначення поняття "кар'єра", її типологія зарубіжними і вітчизняними авторами. Викладено результати дослідження впливу типу кар'єри на самооцінку жінок.

Ключові слова: професійне становлення, самооцінка жінки, тип кар'єри.

Постановка проблеми. Самосвідомість та самооцінка свого місця в соціумі грають якщо не вирішальну, то одну з головних ролей у формуванні особистості. Самосвідомість і самооцінка в значній мірі визначають соціальну адаптацію й дезадаптацію особистості, будучи регуляторами поведінки й діяльності.

У вузькому сенсі, соціалізація – це процес засвоєння і присвоєння, в результаті якого людина отримує і приймає основоположні цінності та норми того суспільства, в якому вона живе. Це процес адаптації до вимог конкретного суспільства і початок конструктивної взаємодії.

Людина – істота соціальна, тому з самого початку свого життя вона залучена в різноманітні соціальні взаємодії. В певній мірі процес соціалізації відображає вираз "з ким поведешся, від того й наберешся". Отримані від життя уроки кожен з нас засвоює по-своєму, але напрацьований досвід стає частиною нас назавжди. Соціалізація – це не тільки процес і результат засвоєн-

ня індивідом певного соціального досвіду, але і його подальше активне відтворення. Ось чому ми вважаємо, що професійне становлення є одним з важливих факторів соціалізації особистості, так як це тривалий, багаторічний, практично нескінченний процес, який передбачає можливість безмежного розвитку людини, даний процес пов'язаний з різними цілями і має різний зміст на різних вікових етапах.

Метою даної статі є визначення впливу типу кар'єри на самооцінку жінки.

Основна частина. Процес професійного становлення особистості є багаторівневим явищем (Е. Ф. Зеєр, 2005; Є. М. Іванова, 2005; Є. О. Клімов, 1998, 2006; Т. В. Кудрявцев, 1986; Н. В. Кузьміна, 1990; Л. М. Мітіна, 1996; Е. Еріксон, 1996; Е. Фром, 1994 та ін.), на який здійснюють вплив зовнішні та внутрішні фактори.

Самооцінку відносять або до внутрішніх факторів професійного розвитку чи кар'єри, що забезпечує її